

dimenzionálního škálování (pomocí programu MINISSA) předvedl na problematice sociální struktury H. Jeřábek, jehož příklad byl interpretačně velmi bohatý.

V celém kursu bylo zdůrazněno dvojí možné pojetí škálování: jednak jako metody odhalování empiricky zjišťovaných relací sociálního světa v přehledném a pro výzkumníky čitelném (číselném nebo grafickém) vyjádření, jednak jako zobecněné faktorové analýzy, kdy jednotlivé škály je možno chápat jako faktory vysvětlující (resp. vytvářející) zjištěné relace.

Přínos *Kapitol ze sociologických metod a technik* pro naši metodologii je nesporný – nejen důležitostí projednávaného tématu, ale především jeho pojetím autonomně sociologickým (aniž byla opomenuta psychologická východiska a impulsy pro vývoj techniky a návaznosti k jiným aplikacím).

Úspěch celé akce bude jistě silnou pobídkou sekci metod a technik sociologické společnosti k pokračování a přípravě *Kapitol V*.

Ivana Loučková

Operacionalizace základních pojmů v empirickém sociologickém výzkumu (diskuse v sekci metod a technik Československé sociologické společnosti)

Je bezesporu mnoho témat, k nimž se sociologové v průběhu výzkumné práce neustále vrací, přitahování vnitřní logikou postupu poznání sociální skutečnosti. Sekce metod a technik Československé sociologické společnosti při ČSAV si vybrala jedno z nich, aby si ověřila, zda je možné o takovém tématu hovořit na odborném setkání, které nebude ani seminářem či konferencí, ani interní diskusí pracovního týmu, ale něčím mezi tím: časově nenáročným diskusním setkáním členů sekce a dalších zájemců z řad členů Společnosti.

Diskusní odpoledne, nazvané *Operacionalizace základních pojmů v empirickém sociologickém výzkumu*, se konalo v Praze dne 3. února 1982 a sociologická veřejnost o něj projevila značný zájem. V první části vystoupili dr. Jaroslav Ražnok (Vysoká škola politická ÚV KSČ) a dr. Vladimír Ungr, CSc. (Československá televize); po krátké přestávce následovala diskuse.

Jaroslav Ražnok promluvil k *otázkám přístupu k operacionalizaci z hlediska teoreticko-metodologických východisek*. Zaměřil se zejména na identifikaci těch problémů operacionalizace, které nelze řešit bez promyšlení relace teorie a empirie ve společenských vědách. Operacionalizace určitého pojmu užívaného v empirickém výzkumu je operacionalizací v užším pojetí; širší pojetí operacionalizace bere v úvahu celé komplexy teoretických pojmů a uvádí je do vztahu k cíli poznání. Tyto kategoriální struktury teoretického myšlení se budou lišit podle toho, zda jde o speciálněvědní, obecněvědní či dokonce filozofickou úroveň poznání. Obdobně lze odlišit sekundární analýzu dat od sekundární analýzy pojímané jako zobecnění předchozího poznání, akumulované teoreticko-empirické zkušenosti.

Vladimír Ungr nazval svůj příspěvek skromně *Zkušenosti z operacionalizace*, za každým jeho slovem však bylo cítit dlouholeté promyšlení tématu v průběhu longitudinálního výzkumu sledovanosti televizních pořadů a spokojenosti divácké obce s těmito pořady. Přítomně zaujal zejména řečníkův popis *sestupné abstrakce* chápáné jako nástroj operacionalizace:

1. úroveň: Vymezení významu pojmu televize.
Volba: Chápání televize jako určitého typu sociální komunikace
2. úroveň: Co z komunikačního procesu chceme zkoumat.
Volba: Zjišťování postoje diváků k danému zdroji.
3. úroveň: Co z postoje diváků chceme zkoumat.
Volba: Empirické projevy v oblasti diváckého chování.
4. úroveň: Které empirické projevy chceme zkoumat.
Volba: Vymezení pracovního termínu „divácký ohlas“ konkrétního diváka na konkrétní pořad jako základní pozorovací jednotky celého výzkumu.
5. úroveň: Jaké indikátory diváckého ohlasu zvolíme.
Volba: Sledovanost pořadů a spokojenost diváků s pořady.

Zvolený příklad posloužil referentovi k argumentaci jeho základního tvrzení, že totiž operacionalizace nemůže být záležitostí konvence, nýbrž koncepce a že jsou v ní vždy obsaženy momenty redukce, reglementace, abstrakce.

V diskusi byly vysloveny různé názory na problém standardizace dotazníků (většina diskutujících se přiklání k závěru, že standardizace je žádoucí, ale často ne-realizovatelná vzhledem k různým cílům a poznávacím kontextům výzkumů), na problém záměrné tvorby úzu pojmů z dotazníků (přizpůsobených chápání světa respondenty), na logiku a metodiku sekundárních a obsahových analýz aj. Bylo také vysloveno několik tematických námětů pro případná další setkání tohoto druhu.

Martin Potůček